

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

1.1 Johdannon aloitus nostaa talouden ensimmäiseksi perusteluksi demokratian puolustamiselle. Demokratia tulisi kuitenkin nähdä itseisarvona, jota ei tarvitse puolustaa taloudellisilla arvoilla. Virke on myös kielellisesti ongelmallinen.

1.3 Demokratian tilaan liittyvissä ongelmallisissa trendeissä tulisi nostaa esille myös huoli julkisen vallan tiivistyneestä ohjauksesta suhteessa kansalaisyhteiskuntaan - ongelma on tunnistettu mm. vuonna 2020 julkaistussa Kansalaisyhteiskunnan tila VNTeas-selvityksestä. Teemaan viitataan kylläkin kansalaisyhteiskuntaluvussa mutta puuttuu toimintaympäristökuvauksesta. Esimerkiksi Civicuksen seuranta kertoo, että edes vakiintuneissa eurooppalaisissa demokratioissa kansalaisyhteiskunnan autonomia ei ole itsestäänselvyys - Pohjoismaat näyttävät vapaan kansalaisyhteiskunnan vyöhykkeenä, mutta myös meillä on oltava tarkkaavaisia kehitykselle, joka tätä haastaa. Julkisen vallan ohjaus ja ohjauspyrkimys on meilläkin vahvistunut ja vahvistumassa edelleen mm. budjettirahoitukseen siirtymisen myötä.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Vaalijärjestelmän uudistaminen***
- ***Vaalien turvallisuuden vahvistaminen***
- ***Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto***
- ***Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen***

Verkkoäänestäminen kytketään luonnoksessa äänestysaktiivisuuskeskusteluun ja sitä vastaan argumentoidaan vaalien turvallisuusnäkökohdilla. Verkkoäänestystä ei luonnoksessa olla viemässä aktiivisesti eteenpäin vaan luonnos ainoastaan viittaa tarpeeseen seurata demokratian digitalisoitumiskehitystä. Turvallisuusympäristön muutos ja mm. ulkopuolisen hybridivaikuttamisen uhka nousevat helposti perusteluksi verkkoäänestämistä vastaan, mutta näihin ukiin varautumiseksi olisi pikemminkin tärkeää rakentaa valmius verkkoäänestämiseen ja pilotoida sitä. Pandemia, ilmastokatastrofi tai esimerkiksi sotilaallinen kriisi voivat potentiaalista aiheuttaa tilanteita, joissa perinteinen vaalien järjestäminen vaikeutuu. Sen sijaan, että verkkoäänestämisen kehittämistä hidastetaan uhkakuvien kiristymisen myötä, tulisi verkkoäänestämisen valmiutta rakentaa aktiivisesti tällä vuosikymmenellä.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.***
- ***Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.***
- ***Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.***
- ***Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.***

Luonnos tunnistaa hyvin osallistumisen monimuotoistumiskehityksen. Kehityksen käänköpuolena on, että samalla kun julkinen valta kehittää yksilöllisiä osallisuuden muotoja, se helposti unohtaa olemassa olevat kansalaisyhteiskunnan rakenteet osallisuusrakenteena. Järjestöjen yksi tärkeä perustehtävä on kanavoida oman jäsenkuntansa tai kohderyhmänsä näkökulmia, tarpeita ja odotuksia valmisteluun. Tätä kokoavaa roolia ei ole mahdollista korvata yksilötason osallistumisella vaan näitä molempia on tärkeää kehittää rinnakkain ja toisiinsa linkittyen. Luonnoksessa tähän viitataan kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteisen kansalaistoimijayhteistyön kehittämisessä. Myös kansalaisaloite-instituution kehittäminen on osallistuvan demokratian uskottavuuden näkökulmasta erittäin tärkeää. Suomalaiset ovat löytäneet kansalaisaloitteen vaikuttamiskanavaksi, mutta käytännössä vain harvoin aloitteet ovat johtaneet päätöksentekoon tai edes vakavaan käsittelyyn. Aloitteen käsittelyä on syytä vahvistaa, raukeamista hidastaa ja lisäksi rinnalle tarvitaan matalamman kynnyksen aloitemuoto (esim. keskustelualoite), kuten luonnoksessa myös esitetään.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- ***Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.***

- **Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.**
- **Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.**
- **Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).**
- **Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.**
- **Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.**
- **Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.**

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- **Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.**
- **Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.**
- **Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.**

Valmistelun avoimuus, läpinäkyvyys ja myös osallistavuus vahvistavat demokratiaa ja sen uskottavuutta. On tärkeää, että teknologian mahdollisuuksia hyödynnetään tiedon ja osallistumismahdollisuuksien avaamisessa. Uuden teknologian avulla julkinen valta voi olla laajapohjaisessa vuorovaikutuksessa kansalaisten, kansalaisryhmien, verkostojen ja intressiryhmien kanssa. Tämä kuitenkin lisää myös valmistelijoiden ja päätöksentekijöiden osaamistarvetta - osallistumisen suuresta massasta on kyettävä tunnistamaan intressejä ja vaikuttimia, ja hahmottamaan esitettyjen tietojen ja mielipiteiden merkittävyyttä. Samalla kun avoimuusrekisterin kautta voidaan tunnistaa toimijoita, joita päätöksentekijät ja valmistelijat hyödyntävät työssään, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on monimuotoista aktiivista vaikuttamista päätöksentekoon, joka vaikuttimet ja sidonnaisuudet eivät välttämättä ole aina selkeitä. Laajapohjaisen, monimuotoisen vuorovaikutuksen rinnalla tarvitaan edelleen formaalia työryhmä- ja komiteatyöskentelyä, jossa

osallistujien taustat ja sidonnaisuudet on tunnistettu, ja jossa vaikuttamiseen sisältyy myös vastuu. Luonnos tunnistaa hyvin haasteen, että isot ja vakiintuneet toimijat saavat helpommin äänensä kuuluville valmisteluprosesseissa. Toisaalta valmistelussa on tärkeää tunnistaa, että juuri esimerkiksi vakiintuneilla kansalaisjärjestöillä on usein sekä erityisasiantuntemus oman sektorinsa teemoihin että myös vahva kosketuspinta suureen määrään ko. teemaan linkittyviä kansalaisia (esim. potilasjärjestöt).

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistuminstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

Luonnos nostaa hyvin esille vihapuheen ja vastakkainasettelun uudet haasteet. Näihin puuttuminen on valitettavan haastavaa. Dialogin vahvistaminen on tärkeää, mutta olennaista on myös huolehtia siitä, että kansalaisyhteiskunnan rakenteet pysyvät elinvoimaisina ja toimivina. Yhdistysverkosto Suomessa on ollut aivan keskeinen luottamuksen rakentaja ja kansalaisyhteiskunnan kuohujen kanavoija. Tämä rooli yhdistyksillä on edelleen. Yhdistysten piirissä kriittistäkin yhteiskunnallista keskustelua voidaan käydä rakentavassa hengessä, ja ne tarjoavat kiinnittymisen mahdollisuuksia myös niille, jotka muuten jäisivät marginaaliin.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- *Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.*
- *Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.*
- *Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.*
- *Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.*

- ***Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.***
- ***Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.***

Kansalaisyhteiskunnan elinvoimaisuuden ja myös rakenteiden vaaliminen on tärkeä osa demokraatiapolitiikkaa edustuksellisen demokratian ja suoran osallisuuden rinnalla. Kansalaisyhteiskunnan sektoreista luonnos nostaa esille kulttuuri-, liikunta ja harrastusyhdistykset aktiivisina järjestökenttinä ammattiyhdistysten rinnalla. On valitettavaa, että sosiaali- ja terveysalan järjestöt yhteiskunnassa hyvin usein nähdään ennen kaikkea niiden tuottamien maksullisten palveluiden eikä niiden yhteiskunnallisen roolin, osallisuuden ja vaikuttamistyön kautta. Sosiaali- ja terveysalan järjestöissä on 1,3 miljoonaa jäsentä ja noin 500 000 vapaaehtoista, ja juuri sote-järjestöillä on usein hyvin selkeä vaikuttamis- ja osallisuustehtävä - ne toimivat oman kohde- tai osallistujaryhmänsä äänen ja osallisuuden kanavoijana ja pyrkivät vaikuttamaan yhteiskuntaan ja päätöksentekoon oman sektorinsa näkökulmasta. Sote-järjestöjen kautta nousee esille myös monen sellaisen väestöryhmän ääni, joka muuten jäisi marginaaliin.

Kansalaisyhteiskuntaan kohdistuu erittäin paljon isoja muutosprosesseja juuri nyt - rahoitusjärjestelmän uudistaminen ja hyvinvointialueuudistus vaikuttavat molemmat vahvasti sosiaali- ja terveysalan järjestökenttään, minkä lisäksi juuri tässä järjestökentässä on muutoinkin koettu julkisen vallan ohjauksen tiivistymistä. On tärkeää, että periaatepäätösluonnos nostaa kansalaisyhteiskunnan autonomian keskeisesti esille. Autonomia sanana toistuu kansalaisyhteiskuntaa ja -järjestöjä koskevissa valmisteludokumenteissa, mutta usein ilman sisältöä eikä se nouse käytännön tasolla tarkasteluun. Esimerkiksi rahoitusjärjestelmän uudistamiseen liittyvässä valmistelussa käytännössä ei juurikaan ole pohdittu autonomianäkökulmia vaan tarkastelu on fokusoitunut avustustasoon.

Mm. KANE on perännyt päätöksenteon kansalaisyhteiskuntavaikutusten arviointia. Tämä tulisi suoraan nostaa periaatepäätöksen linjauksiin - kaikessa valmistelussa ja päätöksenteossa, jolla voi olla vaikutuksia kansalaisyhteiskunnan asemaan, nämä vaikutukset tulee arvioida dokumentoidusti.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- ***Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.***
- ***Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.***

- ***Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.***
- ***Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).***

Globaalin demokratiakehityksen seuraaminen ja tukeminen on tärkeä teema myös päätöksenteon globaalistuvien haasteiden näkökulmasta. Kansainvälinen demokratiavaikuttaminen tukee osaltaan suomalaisen yhteiskunnan vakautta ja suomalaisen väestön turvallisuutta. Vahvana ja vakiintuneena demokratiana Suomen tulisi olla myös aloitteellisena kehittämässä uusia globaalin demokratian näköaloja, joissa maapallon kansalaisyhteiskunta voi

myös yli maanosarajojen kytkeytyä esimerkiksi ilmastokriisin hoitoon. Esimerkiksi YK voisi tarjota kotipesän tällaisten rakenteiden synnyttämiselle.

Sari Aalto-Matturi
Toiminnanjohtaja